

KERIMA FILAN
(Sarajevo)

TURSKI PLUSKVAMPERFEKT KAO PREVODNI EKVIVALENT NEKIH SRPSKOHRVATSKIH GLAGOLSKIH VREMENA

1.0.0. Razlika između turskog i srpskohrvatskog jezika očituje se na svim jezičkim nivoima, pa tako i u sistemu glagolskih oblika. Turski jezik posjeduje veliki broj vremenskih glagolskih oblika, dok je u srpskohrvatskom jeziku njihov broj ograničen.

S druge strane, srpskohrvatski ima razvijenu aspektualnost, a turskom jeziku je ona nepoznata kategorija u smislu u kojem je imaju slavenski jezici.

2.0.0. U ovom radu mi ćemo posmatrati turski pluskvamperfekt kao prevodni ekvivalent srpskohrvatskih glagolskih vremena. Naime, pluskvamperfekt je glagolsko vrijeme sa visokom frekvencijom pojave u svim stilovima turskog jezika, pa i u književno-umjetničkom, koji nas ovdje zanima. Imajući ovo u vidu, kao i definiciju pluskvamperfekta koja, pojednostavljeno govoreći, glasi da je to glagolsko vrijeme daleke, ili ranije prošlosti, nas zanima sljedeće: kada (i zašto) predikat u turskom jeziku dolazi u pluskvamperfektu prilikom prevodenja sa srpskohrvatskog jezika s obzirom na to da je u srpskohrvatskom najčešće preteritalno vrijeme perfekt, dok se iz upotrebe potiskuju imperfekt (koji je najviše izložen ovoj pojavi), zatim aorist, pa čak i pluskvamperfekt za koji može reći da je, u odnosu na perfekt, na periferiji upotrebe.

2.1.0. U turskom jeziku postoje dva pluskvamperfekta:

- pluskvamperfekt određeni ili pluskvamperfekt na *-diydi*
- pluskvamperfekt neodređeni ili pluskvamperfekt na *-mişti*¹

2.1.1. Morfološki posmatrano, pluskvamperfekt se može opisati kao oblik u kojem je jedna prošla radnja pomjerena dublje u prošlost pomoću perfekta pomoćnog glagola *imek*.²

2.1.2. Sintaksičke funkcije pluskvamperfekta u turskom jeziku su sljedeće:

Pluskvamperfekt na *-diydi* označava:

- od dvije prošle radnje onu koja se ranije izvršila.

1 J.DENY dva pluskvamperfekta naziva plus-que-parfait déterminé (par. 680) i plus-que-parfait indéterminé (par. 669).

"Ben kendisine *söyledim*di o da inanmadı". (DENY, par. 680)

- radnju koja se po mišljenju govornog lica dogodila u dalekoj prošlosti: "Geçen sefer *sevmedim*, *beğenmedim*di burasını". (ĐINĐIĆ, par. 203)

Pluskvamperfekt na *-mişti* označava:

- raniju od dvije prošle radnje, bez obzira na dužinu vremenskog trajanja između njih: "Şaduman çantasından sigara paketini *çıkarmuştu*, bir sigara aldı". (KONONOV, par. 488)

- davnoprošlu radnju koja se izvršila samostalno bez ukazivanja na drugu prošlu radnju: "Böyle yerlere hiç *gelmemiştin*". (KONONOV, par. 488)

2.1.3. Kao što se može vidjeti iz navedenih značenja, i iz primjera koje smo preuzeli iz gramatika turskog jezika, razlika između dva pluskvamperfekta u pogledu njihove semantike sasvim je zanemarljiva. Većina gramatika upravo i konstatuje da se semantičko polje jednog i drugog pluskvamperfekta sasvim poklapa.³

Međutim, što se tiče upotrebe dva pluskvamperfekta, razlika je sasvim evidentna. Pluskvamperfekt na *-diydi* upotrebljava se veoma rijetko, gotovo iščezava iz upotrebe; njegovu je funkciju potpuno preuzeo pluskvamperfekt na *-mişti*.⁴

2.2.0. Ako uporedimo turski glagolski sistem sa srpskohrvatskim nameće nam se zaključak da, formalno posmatrano, srpskohrvatski jezik posjeduje vremenski glagolski oblik koji bi svojim osobinama mogao odgovarati turskom pluskvamperfektu. Međutim, teškoću stvara činjenica da je srpskohrvatski pluskvamperfekt, iako predstavlja glagolski oblik sa izraženom semantičkom distinkcijom u odnosu na druge glagolske oblike za izražavanje

2 Pluskvamperfekt na *-diydi* tvori se na dva načina:

- dodavanjem perfekta pomoćnog glagola *imek* ("biti") na perfekatsku osnovu glagola koji se konjugira, na primjer: *geldi* + *idim* > *geldiydim*.

- dodavanjem oblika *idi* (3. lice perfekta pomoćnog glagola *imek*) na perfekt određeni glagola koji se konjugira, na primjer: *geldim* + *idi* > *geldimdi*.

Pluskvamperfekt na *-mişti* tvori se dodavanjem perfekta pomoćnog glagola *imek* na particip perfekta na *-miş*, na primjer: *gelmiş* + *idim* > *gelmiştim*.

3 T.BANGUOĞLU za dva turska pluskvamperfekta kaže slijedeće: "Çoğu zaman anlamdaş olur", i dalje, u istom pasusu daje ovakvu napomenu: "Birincisinin (*-diydi*) daha sınırlı geçmiş için tercih edildiğini sezeriz" (par. 390). J.DENY ovako navodi: "Şuhudi mazi hikâyesi manasiyle hemen de birdir" (par. 680), a H.J. KISSLING u svojoj gramatici kaže: "/.../ so dass in der Praxis kaum mehr ein Unterschied zwischen *geldiydim* bzw. *geldimdi* usw. einerseits und *gelmiştim* andererseits besteht", i dalje, "Man kann also ohne Unterschied sagen *geldiydim* (*geldimdi*) und *gelmiştim*" (par. 413).

4 Ovu pojavu bilježe gotovo sve gramatike turskog jezika koje smo konsultovali. S.ĐINĐIĆ bilježi: "Ovo vreme (*-diydi*) se sve rede upotrebljava" (par. 203). J.DENY: "Nakli mazi hikâyesi (*-mişti*) şuhudi mazi hikâyesinden daha çok kullanılır" (par. 669). KISSLING takođe kaže: "Man darf sogar sagen, dass der Typus *gelmiştim* heute weitaus überwiegt" (par. 413). Napominjemo da u tekstu na kojem smo mi obavili analizu nema ni jednog primjera sa predikatom u pluskvamperfektu na *-diydi*; u svim je primjerima pluskvamperfekt na *-mişti*. Stoga će se dalje u radu pod terminom pluskvamperfekt podrazumijevati samo pluskvamperfekt na *-mişti*.

vremena, daleko rjeđe u upotrebi od perfekta, i da je u savremenom jeziku daleko rjeđe u upotrebi od pluskvamperfekta u turskom jeziku.

Upravo zbog toga nastojimo da upoređivanjem turskog prevoda jednog romana sa njegovim originalom na srpskohrvatskom jeziku utvrdimo umjesto kojih srpskohrvatskih glagolskih oblika dolazi u turskom jeziku pluskvamperfekt.⁵

3.0.0. Svaki je *srpskohrvatski pluskvamperfekt* preveden na turski pluskvamperfektom.

3.1.0. Pluskvamperfekt se u srpskohrvatskom jeziku definiše obično kao glagolsko vrijeme kojim se iskazuje prošla radnja koja se dogodila prije neke druge prošle radnje. Preciznu definiciju ovog glagolskog vremena dala je M. IVIĆ istaknuvši da semantiku pluskvamperfekta odlikuje specifična "vezanost" za drugu radnju koja je smještena između pluskvamperfektom označene radnje i sadašnjeg momenta. Karakteristika je ove druge radnje da ona dezaktualizuje, čini nevažnim u sadašnjosti ono što je izrečeno pluskvamperfektom (95).⁶

3.2.0. U romanu *Na Drini ćuprija* pronašli smo sasvim mali broj primjera sa predikatom u pluskvamperfektu.⁷ U svim primjerima pluskvamperfekt je izgrađen po modelu pomoćni glagol u perfektu (*bio je*) + particip,⁸ i ta kode, svaki put se radi o pluskvamperfektu svršenog glagola.⁹ U svim našim

5 Kao izvor jezičkog materijala za ovo istraživanje poslužila nam je knjiga: Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija* (Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga, Svjetlost, Sarajevo) i prevod ovog romana na turski jezik: Ivo Andrić, *Drina Köprüsü* (10. Baskı, Sirpa aslından çevirenler: Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakımoğlu, Altın Kitaplar Yayinevi, 1977. İstanbul).

6 Međutim, N.PETROVIĆ ukazuje na to da prošla radnja za koju se pluskvamperfekt vezuje ne mora dezaktualizovati ono što je pluskvamperfektom bilo rečeno, nego naprotiv, ona "može reaktualizirati ono o čemu govori predikat u pluskvamperfektu", (6-7) i navodi nekoliko primjera u prilog ove svoje tvrdnje. N.PETROVIĆ zaključuje da zbog toga za jedno od primarnih obilježja pluskvamperfekta treba uzeti njegovu "vezanost" za drugo preteritalno vrijeme "a ne dezaktualizovanost, koja je /.../ samo jedan značenjski efekat" (7).

7 Ovdje mislimo na frekvenciju pojave pluskvamperfekta u odnosu na druga preteritalna vremena (izuzev imperfekta koji se u ovom romanu ne susreće). U serbokroatistici, naime, postoje mišljenja da se pluskvamperfekt u savremenom jeziku sve manje upotrebljava, da je to preteritalno vrijeme u iščezavanju (STEVANOVIĆ, 640). Ovom mišljenju suprotstavlja se M.RADOVANOVIĆ u svom radu *Značenja i funkcije pluskvamperfekta u "Romanu o Londonu" Miloša Crnjanskog*. Autor je u ovom radu pokazao koliko je pluskvamperfekt kategorija "koja pruža mogućnost za višestruko semantičko nijansiranje"(166). Mišljenju RADOVANOVIĆA pridružuje se M.IVIĆ tvrdeći da je "/.../ pluskvamperfekt i te kako živa gramatička kategorija"(93).

8 Ž.STANOJČIĆ navodi da se pluskvamperfekt u obliku pomoćni glagol u imperfektu (bijah) + particip susreće u ranijim Andrićevim djelima, dok "tog pluskvamperfekta nema u kasnijim djelima (*Travnička hronika, Na Drini ćuprija*)"(202). Autor zaključuje da se "pluskvamperfekt sa pomoćnim glagolom u obliku imperfekta /.../ u piščevom jeziku kasnije gubi naporedo sa gubljenjem imperfekta"(203).

9 Ž.STANOJČIĆ navodi da su "/.../" u Andrićevom jeziku svi pluskvamperfekti od svršenih glagola"(207), i na jednom drugom mjestu: "U Andrićevom jeziku, sistemski uzeto, nema pluskvamperfekta od imperfektivnih glagola"(203). M.RADOVANOVIĆ navodi u spomenutom

primjerima pluskvamperfektom označena radnja postavlja se anteriorno prema drugoj prošloj radnji sa kojom je u korelaciji. Ova, korelativna radnja postavljena je unutar, ili, u našim primjerima češće izvan rečenice u kojoj je predikat u pluskvamperfektu.

3.2.1. Navešćemo primjer gdje pluskvamperfektom označena radnja neposredno prethodi drugoj prošloj radnji izraženoj aoristom:

- *Bio je pripremio novac i obukao se* ali ipak ostade pri svojoj odluci. (197)¹⁰
- *Para tedarik etmiş ve giyinmişti* ama ilk kararını değiştirmedi. (186)

3.2.2. Pluskvamperfektu korelativna radnja može biti označena perfektom, na primjer:

- *Razgovor one dvojice mladih drugova, bio im je dobro došao* kao odlaganje njihovog međusobnog razgovora i objašnjavanja. Ali sad se to više nije moglo izbeći. (312)
- *Görülmeden dinledikleri genç arkadaşlarının konuşmaları her ikisi için de bir nimet olmuştu. /.../ Ama artık hesap vermekten kaçınılmazdı.* (319)

3.2.3. Nekada pluskvamperfekt označava vremenski neodređeno prethođenje drugoj prošloj radnji, kao u primjeru:

- *Mesec je bio legao* za Vidovu Goru. Naslonjen na kamenu ogradu na samom kraju mosta, mladić je posmatrao dugo velike senke... (322)
- *Ay, Vidova tepesinin ardında batmıştı.* Delikanlı köprünün sonundaki korkuluğa dayanarak /.../ seyretti. (331)

3.2.4. Takođe neodređeno prethođenje drugoj prošloj radnji označava i pluskvamperfekt u sljedećoj rečenici, gdje ovaj oblik nalazimo modifikovan adverbom "već", pa se prema predikatu prethodne rečenice postavlja anteriorno uz naglašenu svršenost u odnosu na tu, korelativnu radnju.

- *Nastupila je godina 1900, /.../ kad su došli novi inženjeri i počeli da obilaze most. Svet je već bio navikao* na njih. (262)
- */.../ 1900 yılı geldi. O sırada köprüyü gözden geçiren yeni mühendisler görüldü. Halk artık onlara alışmıştı.* (263)

4.0.0. Najfrekventniji su oni primjeri u kojima je turski pluskvamperfekt prevodni ekvivalent srpskohrvatskom *perfektu*.

4.1.0. Perfekt se u srpskohrvatskom jeziku definiše kao glagolsko vrijeme koje označava da se radnja vršila ili izvršila prije saopštavanja o njoj,

radu da su svi primjeri pluskvamperfekta kod Crnjanskog od svršenih glagola, što, kako on kaže, "odgovara novijim shvatanjima da je upravo pluskvamperfekt perfektivnih glagola još uvijek živa gramatička kategorija" (166).

10 Broj u zagradi označava stranicu na kojoj se navedeni citat nalazi u srpskohrvatskom, odnosno turskom tekstu.

pri čemu vrijeme njenog vršenja ne mora biti određeno. Kako je roman *Na Drini ćuprija* retrospektivno pričanje događaja, pripovijedanje je vršeno u najvećoj mjeri perfektom. Tako se perfekt javlja u različitim svojim funkcijama koje se mogu još bolje sagledati upoređivanjem srpskohrvatskog teksta sa njegovim prevodom na turski jezik koji ima razvijenu temporalnost. Mi ćemo se zadržati na onim primjerima u kojima je perfekt preveden na turski pluskvamperfektom.

4.2.0. Kao što smo naprijed rekli, pluskvamperfekt u turskom jeziku može označavati radnju ili stanje koji su vremenski udaljeni od momenta govora. Ovu funkciju turskog pluskvamperfekta prepoznajemo u prevodu onih srpskohrvatskih rečenica u kojima je perfekt praćen takvom priloškom dopunom koja vrijeme događanja njime označene radnje potiskuje dublje u prošlost. Takav primjer imamo u sljedećoj rečenici:

- Neko je d a v n o *tvrdio* (istina, to je bio stranac i govorio je u šali) da je ova kapija imala uticaj na sudbinu kasabe i na sam karakter njenih građana. (55)

Prisutnost adverbijala kojim se eksplicira prošlost ističe se u srpskohrvatskom tekstu prava temporalnost; u turskom jeziku u tu svrhu služi, osim priloške dopune, i samo glagolsko vrijeme. Prevod gornje rečenice glasi:

- Ç o k e s k i d e n biri /.../ bu Kapiya'nın, kasabanın kaderi ve kasabalıları karakterleri üstünde büyük bir etki yaptığını *söylemiş(ti)*... (31)

Očigledno je i u sljedećem primjeru da se radnja označena perfektom dogodila u dalekoj prošlosti:

- N e k a d *su* zajedno *pošli* u gimnaziju i *stanovali* u Sarajevu. (303)
- Ikisi de b i r z a m a n l a r *birlikte* liseye *gimmiş* ve Saray-Bosna'da da *birlikte kalmışlardı*. (309)

Navešćemo još jedan sličan primjer:

- U tom sobičku je Milan *proveo* dobar deo svoje mladosti i *ostavio* dobar deo svoje snage i svog imetka. (195)
- Milan, gençliğinin büyük bir kısmını orada *geçirmiş*, gücünün de, malinin da büyük bir bölümünü orada *kaybetmişti* (184)

U ovom primjeru nema adverbijala gore navedenog tipa, ali kazivanje o mladosti jednog junaka pomjera radnje u svijesti čitaoca u duboku prošlost. Stoga u prevodu ovog dijela teksta nalazimo predikate u pluskvamperfektu.

4.3.0. Kod velikog broja drugih primjera, gdje je srpskohrvatski perfekt preveden na turski jezik pluskvamperfektom, ovu pojavu možemo objasniti tek ako imamo u vidu tekstualnu cjelinu veću od rečenice, tj. ako u analizu uključimo i prethodnu, odnosno sljedeću rečenicu. Proširivanjem analize na međurečenični plan, može se uočiti povezanost predikata dviju ili više rečenica po principu anteriornosti. Dok se srpskohrvatski kod iskazivanja rad-

nji u ovakvim primjerima služi samo perfektom, turski jezik strogo vodi računa o ovom odnosu predikatâ, pa ranija od dvije, međusobno povezane radnje uvijek biva iskazana pluskvamperfektom, bez obzira na vremensku distancu između događanja jedne i druge radnje. Ako imamo ovakve dvije rečenice:

- Zaobišavši Užice, ustanici su došli do na dva sata hoda od kasabe. Tu su, topom *porušili* Lutvibegovu kulu...(124)

Uočavamo da su oba istaknuta oblika u perfektu, ali nema nikakve sumnje da se radnja dolaženja ustanika dogodila prije radnje rušenja kule. U prevodu na turski jezik, ranija od dvije prošle radnje iskazana je pluskvamperfektom, a kasnija perfektom.

- Āsiler Ujitsa'ya uğramadan kasabanın iki saat ilerisine kadar *gelmişlerdi*. Veletovo'da Lütfü Bey kulesini topa tutarak *yaktular*. (108)

Isti slučaj imamo i u sljedećem primjeru:

- *Pogledao je* bolje. Nije moglo biti sumnje: tu je *zapao* odnekud dukat. (203)
- Daha dikkatle *baktı*. Şüphe yoktu. Oraya bir dukka altını *sıkışmıştı*. (194)

Dok su u srpskohrvatskom jeziku sve radnje kazane istim gramatičkim vremenom, oblik "zapao je" preveden je na turski jezik pluskvamperfektom jer se ova radnja dogodila prije radnje "pogledao je".

U ovakvim primjerima perfekt koji označava raniju od dvije prošle radnje, zapravo označava prošlost u odnosu na neku drugu, eksplicitno ili implicitno označenu prošlost, pa se stoga u našem jeziku označava kao relativan.

4.3.1. Ovaj je perfekt još lakše prepoznatljiv kada neka priloška odredba određuje cijeli oblik kao relativ. Na primjer u rečenici:

- Otud je odjeknuo oštar zvižduk. Ali Pljevljakov čamac *već je krenuo*. (77)

prilog "već" ukazuje na to da se proces dogodio prije očekivanog vremena, da je proces pomjeren još dublje u prošlost, pa predikat "već je krenuo" sugerira informaciju "bio je krenuo". Stoga u prevodu na turski jezik nalazimo ovaj predikat u pluskvamperfektu.

- O taraftan keskin bir de ıslık sesi duyuldu. Ama Plevlieli'nin salı harekete *geçmişti* bile.(55)

4.3.2. U sljedećem, pak, primjeru relativnu funkciju perfekta prepoznamo po priloškoj sintagmi u rečenici koja slijedi:

- Na nekoj svadbi *on se nagledao* njene lepote kroz odškrinuta vrata na koja se kao grozd vešala gomila zanesenih mladića. Kad je *idućeg puta* mogao opet da je ugleda, okruženu drugaricama, *on joj je dobacio* u smeloj šali...(151)

Ovdje priloška sintagma "idućeg puta" označava da se radnja druge rečenice dešava kasnije u odnosu na vrijeme događanja prve rečenice. Dok se srpskohrvatski u oba slučaja služi perfektom, turski upotrebljava različita vremena sfere prošlosti.

- Bir düğünde bir sürü gencin üzüm salkımı gibi asıldığı bir kapı aralığında genç kızın güzelliğini seyre *doyamamıştı*. İkinci sefer onu arkadaşları arasında gördüğünde, ona şaka yollu laf atmak cesaretinde *bulundu*. (137)

Isti odnos predikata dvije rečenice imamo i u sljedećem primjeru gdje na različito vrijeme uzajamno povezanih radnji ukazuje priloška odredba "posle nekoliko dana", takođe u drugoj rečenici:

- Tako *se* veliki preokret u životu kasabe kraj mosta *desio* bez drugih žrtava osim Alihodžinog stradanja. Već *posle* nekoliko dana život *je krenuo* ponovo i *izgledao je* u suštini nepromenjen. (183)
- Köprünün yanındaki kasabanın yaşamında meydana gelen büyük değişiklik, Ali Hoca'dan başka kimseye zarar vermeden *gelip geçmişti*. Birkaç gün sonra hayat eski seyrini *aldı*. (171)

4.3.3. Relativna funkcija perfekta posebno se dobro zapaža kada se on javlja uz historijski prezent. Imajući u takvim primjerima u jednoj rečenici prezent a u drugoj perfekt, prevodilac je srpskohrvatski prezent izrazio preteritalnim vremenom, imperfektom (kako je redovno činio u prevodu ovog romana), a perfekt je preveo pluskvamperfektom. Na primjer u sljedećem odlomku:

- S godinama razmak *je između* njih *bivao*, prirodno, sve veći i sve mučniji. O svakom raspustu oni se nalaze ovdje u kasabi i *mere* jedan drugog i *posmatraju* kao nerazdvojni drugovi - neprijatelji. Sad *je između* njih *došla* još i ova lepa i nemirna učiteljica Zorka. (303)
- Yıllar geçtikçe aralarındaki uçurum da *açılmış, derinleşmişti*. Her tatilde bu küçük kasabada *buluşuyor*, birbirlerini *ölçüyor* ve ayrılmaz iki düşman - arkadaş gibi *görünüyorlardı*. Şimdi üstelik o güzel öğretmen Zorka da aralarına *girmişti*. (309)

Različita vremena kojima pripadaju predikati u ovom primjeru prevodilac je u turskom jeziku mogao izraziti jedino uvođenjem pluskvamperfekta uz imperfekt. Perfekt bi u ovom slučaju značio naporednu radnju različitu po aspektualnosti. Ovo pokazuje i sljedeći primjer:

- A kasabalije, koje nađu reč da se svemu i svačemu podsmehnu, *kažu* da ljude koji žive u prijateljstvu: "Paze se kao pop i hodža". To im *je već postala* uzrečica. (177)
- Şakayı seven kasabalılar, iyi anlaşan kişilerden sözederlerken: (Papazla hoca gibi sevişiyorlar) *derlerdi*. Bu söz atasözü gibi *yerleşip kalmıştı*. (166)¹¹

11 U ovom primjeru za analizu nije bitan predikat u prezentu "paze se" koji pripada upravnom govoru, pa je kao takav indikativno upotrijebljen, za razliku od predikata "kažu" koji pripada relativu i koji je na turski jezik preveden imperfektom.

4.4.0. Navešćemo još dva zanimljiva primjera sa predikatima u pluskvamperfektu u turskom prevodu. U rečenici:

- Çorkan je već na nogama i prilazi njihovom stolu. (247)
- Tekgöz ayağa kalkmıştı bile... Masaların a yaklaşıyordu.(244)

prevodilac uvođenjem glagola "ayağa kalkmak" (ustati) u formi pluskvamperfekta (kalkmıştı) naglašava da je radnja ustajanja (koja u srpskohrvatskom jeziku nije eksplicirana glagolom) morala prethoditi radnji prilazjenja iskazanoj u srpskohrvatskom tekstu prezentom, a u turskom prevodu imperfektom.

4.4.1. Drugi, donekle sličan slučaj nalazimo u prevodu sljedeće rečenice:

- Jednog petka, kad je ulazio sa svitom u džamiju, *prišao* mu je jedan sulud i odrpan derviš sa *ispruženom* levom rukom za milostinju.(110)
- Bir cuma, maiyeti ile birlikte camiye giderken, üstü başı perişan meczip bir derviş ona *yaklaşmıştı*. Sadaka istemek için sol elini *uzattı*.(93)

Prevodilac je od jedne srpskohrvatske rečenice načinio dvije, uspostavljajući među njihovim predikatima odnos po principu prethodjenja. Naime, glagolsku dopunu "sa ispruženom levom rukom za milostinju" on je interpretirao kao zasebnu rečenicu (ispružio je lijevu ruku za milostinju) sa predikatom u perfektu (uzattı), dok je predikat prve rečenice (yaklaşmıştı) u pluskvamperfektu, kao radnja koja se dogodila prije radnje pružanja ruke.

5.0.0. U romanu *Na Drini ćuprija* sadržaj svakog pojedinog poglavlja predstavlja jedna epizoda koja nekad govori o društveno-historijskim nemirima, nekada o individualnoj tragediji i slično. Kako je takva epizoda, odnosno centralna priča poglavlja, vremenski određena, jer je roman hronika poznatih događaja, prema njoj se ravna vrijeme zbivanja svih drugih događaja koje autor kazuje kao sporednu priču, ali koji su ukomponovani u glavnu temu pričanja. Zanimljivo je da je u turskom prevodu ova razlika između glavne i sporedne priče označena gramatički, različitim glagolskim vremenima. Tako je vrijeme svake glavne priče određena prošlost i gramatički je izražena perfektom/imperfektom.¹² U sporednoj, pak, priči nikad ne nalazimo perfekt. Ovi su odlomci ispričani formom pluskvamperfekta.¹³

12 Perfekt i imperfekt nalaze se na istoj vremenskoj liniji a stvaraju opoziciju po aspektualnosti.

13 Odnos sporedne i centralne priče na primjeru jednog poglavlja ovako bi izgledao: u desetom poglavlju romana autor priča o dolasku austro-ugarske vojske u višegradsku kasabu. Njegovo se pripovijedanje zaustavlja na epizodi koja opisuje kako ugledne kasabalije sjede na kapiji mosta i razgovaraju dok očekuju predstavnike nove vlasti. Ovaj opis predstavlja centralnu priču poglavlja. U prevodu, na turskom jeziku sve su glagolske radnje izražene perfektom/imperfektom. Autor se, međutim, povremeno "udaljava" od ovog centralnog događaja i pripovijeda o svakom od ovih uglednih kasabalija pojedinačno. Ovo udaljavanje od centralne priče u turskom je prevodu označeno i promjenom finitne forme glagola; u ovim se odlomcima radnja izražava pluskvamperfektom. Ponovno prelaženje na centralnu priču označava se ponovnim uvođenjem perfekta. Zbog toga nam se čini da se autor, dok pripovijeda o zbivanjima u kasabi u pojedinim poglavljima romana pomjera iz jedne u drugu vremensku tačku. U svakom vremenu on priča ono što saznaje ili "vidi" i to se u turskom prevodu kazuje per-

5.1.0. Ovakvu upotrebu pluskvamperfekta u turskom jeziku dovodimo u vezu sa jednom od funkcija ovog glagolskog vremena. Pluskvamperfekt, naime, ima *funkciju preterita*, tj. nekoliko formi pluskvamperfekta daju tzv. dopunsko pripovijedanje.¹⁴ Prema tome, pluskvamperfekt može označavati da se u pripovijedanju prešlo na sporednu priču, koja se unekoliko udaljava od centralne priče, ali je i dopunjuje. Tako se i Andrićeve sporedne priče, koje su na turski prevedene pluskvamperfektom, doživljavaju kao dopunsko pripovijedanje. Dopunsko je pripovijedanje, na primjer, kazivanje o Italijanu Pjetru Soli koje je ukomponovano u priču o atentatu na austro-ugarsku carica:

- Majstor Pero, kako ga je zvala cela kasaba, *došao je* još uz okupaciju, *nastanio se* ovde, oženivši se nekom Stanom, sirotom devojkom ne baš najboljeg glasa. (259)
- Kasaba halkının Petro usta diye çağırıldığı bu adam, işgal zamanında *gelmiş* ve Stana adlı pek de iyi şöhreti olmayan fakir bir kızla *evlenmişti*. (259)¹⁵

5.2.0. Iz ove funkcije turskog pluskvamperfekta proizilazi i njegova funkcija *markiranja prelaska na pripovijedanje*, kao i funkcija *markiranja kraja jedne situacije*.¹⁶ Ovo, naime, znači da pluskvamperfekt može biti upotrijebljen kao "situacioni fon" kojim se pokazuje da se prelazi na novi događaj, koji sada postaje tema u daljem pripovijedanju,¹⁷ ili se pak pluskvamperfektom pokazuje da se završava opis jedne situacije.

5.2.1. I u prevodu romana *Na Drini ćuprija* naći ćemo pluskvamperfekt u funkciji signala početka novog pripovijedanja, bilo da se radi o dopunskom pripovijedanju, bilo da se radi o onom koje će zauzeti centralno mjesto u poglavlju. Na primjer, priča o događaju koji je izmijenio život Milana Glasinčanina, a koja predstavlja glavnu temu pripovijedanja u XII poglavlju, započinje ovako:

- Nije mu bilo mnogo više od trideset godina kad se sa njim desila nagla i za većinu sveta neobjašnjiva promena /...koja.../ je u isto vreme *izmenila* njegov život i potpuno ga preobrazila. (195)

fektom/imperfektom; sve što je pomjereno iz tog vremena ili prostora, ili na neki drugi način izmiče "pogledu" autora kazano je pluskvamperfektom. Napomenućemo da se u ovakvim odlomcima susreće imperfekt neodređeni za radnju koja ima modalitet iterativnosti. Ove su radnje na istoj liniji vremena kao i pluskvamperfekt.

14 O ovome vidjeti: E.A.GRUNINA, *K istorii semantičkog razvija perfekta -miš*. (15)

15 Napomenućemo da je ovdje prevodilac izostavio predikat "nastanio se", a srpskohrvatski glagolski prilog "oženivši se" preveo je pluskvamperfektom.

16 O ovome vidjeti: E.A.GRUNINA, *K istorii...*(15-16)

17 M.IVIĆ govori o tome da pluskvamperfekt u srpskohrvatskom takođe može imati funkciju situacionog fona koji uvodi u kazivanje događaja ispričanih drugim preteritalnim vremenom, i navodi ovakav primjer: "(sećam se). Tek što *sno bili posedali* za sto. Majka se smeškala". (97) Up. ovaj primjer sa primjerom koji navodi GRUNINA u radu *K istorii...* (15): "Ha hatırladım. Bir gün Ferhunderderdeki ufak bir toplanıya *günıştim*. Gece birakmadılar". O ovo funkciji srpskohrvatskog pluskvamperfekta vidjeti takođe kod N.PETROVIĆ (47).

- Onu bu büyük tutkusundan tamamiyle kurtaracak olan olay geçtiği zaman, yaşı 30'dan fazla değildi. Birçoklarının açıklayamadığı bu olay, hayatını da kökünden *değiştirmişti*. (184)

Ovdje je i sadržajem rečenice i samim predikatom u pluskvamperfektu ekspliciran početak jedne epizode koja će dalje biti ispričana u perfektu i aoristu, a na turski prevedena perfektom i imperfektom.

5.2.2. Navešćemo jedan primjer gdje forma pluskvamperfekta dolazi iza niza formi perfekta, i ima funkciju označavanja kraja jedne situacije, odnosno jednog pripovijednog segmenta. Upoređivanjem turskog teksta sa originalom možemo primijetiti da u srpskohrvatskom tekstu nema nikakvog signala koji bi ukazao na potrebu promjene glagolske forme.

- Posle *je napustio* kasabu i otišao u svet za svojom zlom kockarskom sudbinom. I nikad se više, evo ima četrnaest godina, *nije čulo* o njemu. (204)
- Bukus, daha sonraları, kasabayı bıraktı ve dünyada kumarcı olarak alın yazısını tamamlamaya *gitti*. On dört yıl geçtiği halde hâlâ ondan haber *alınmamıştı*. (195)

5.2.3. Smatramo da se upravo ovim funkcijama turskog pluskvamperfekta mogu objasniti slučajevi kada je srpskohrvatski *prezent* preveden na turski jezik *pluskvamperfektom*. Ovdje svakako treba podsjetiti na to da se u romanu *Na Drini ćuprija* događaji pričaju retrospektivno, zbog čega je srpskohrvatski pripovjedački *prezent* morao biti na turski preveden imperfektom, kao što smo i naprijed spomenuli. Međutim, kada jedan pripovijedni segment započinje ovako:

Između gospođe Bauer i mladog lekara zaista *se plete* već mesecima jedna složena i teška istorija. (313)

i dalje se kazivanje nastavlja pripovjedačkim prezentom, u prevodu na turski jezik svi su predikati u imperfektu, shodno pravilu o prevodenju srpskohrvatskog relativnog prezenta na turski jezik, izuzev ovog u uvodnoj rečenici čiji prevod glasi:

- Gerçekten de Madam Bauer ile genç doktor arasında aylardanberi karmaşık ve güç bir macera gelişmeye *başlamıştı*. (320)

Uvođenjem forme pluskvamperfekta u početnoj rečenici novog pripovijedanja koje ima karakter dopunskog, jasno je odvojena ova slika od one koja joj neposredno prethodi, a koja pripada centralnoj priči.

5.2.4. U jednom drugom primjeru, gdje je turski pluskvamperfekt prevodni ekvivalent srpskohrvatskom prezentu, on signalizira završetak jedne situacije:

- /.../ a mokri i rasanjeni kulučari, zaneseni i neosetljivi za sve ostalo, *prate pesmu* kao sopstvenu, lepšu i svetliju sudbinu. (71)

- Angaryacılar artık uykuları kaçtığında bu sesten başka her şeye karşı duygusuz, sanki alın yazılarının anlatılmıymış gibi, şarkıya katılmaya başlamışlardı. (48)

Mogli bismo očekivati da predikat u ovoj rečenici (prate pesmu) bude preveden imperfektom (šarkıya katılıyorlardı). Međutim, uvodenjem glagola "başlamak" (početi) i pluskvamperfekta ova je situacija sasvim odvojena od sljedećeg, novog pripovijedanja.¹⁸

5.2.5. Na osnovu gore kazanog, kao i na osnovu brojnih primjera u korpusu na kojem smo radili, možemo reći da pluskvamperfekt u funkciji signala početka/završetka jedne situacije susrećemo u sljedećim slučajevima:

- a) u inicijalnoj i finalnoj rečenici sporednog pripovijedanja koje je na srpskohrvatskom jeziku ispričano preteritalnim vremenima. U ovim su odlomcima, kao što smo naprijed rekli, predikati u prevodu na turskom jeziku u formi pluskvamperfekta, pa se ova njegova funkcija podudara sa funkcijom preterita, iz koje se ova i jeste razvila.
- b) u inicijalnoj i/ili finalnoj rečenici centralnog pripovijedanja. Treba imati na umu da pluskvamperfekt ovako upotrijebljen nema značenje anteriornosti u odnosu na neku drugu radnju. Dalje se u ovakvim odlomcima mogu susresti oblici pluskvamperfekta u svom osnovnom značenju.
- c) u inicijalnoj i/ili finalnoj rečenici sporednog pripovijedanja koje je ispričano pripovjedačkim prezentom, gdje je ova funkcija turskog pluskvamperfekta lako prepoznatljiva.

5.3.0. U poređenju sa dinamikom centralne priče, sporedno pripovijedanje čitalac doživljava kao statičnu epizodu.

Naime, niz formi pluskvamperfekta kojima se kazuje sporedno (dopunsko) pripovijedanje, ukida hronološku sukcesivnost, pa prema tome i dinamičnost pripovijedanja.¹⁹

5.3.1. Ovaj odnos dinamičnosti/statičnosti može se uočiti ne samo u dužim opisima i u smjenjivanju čitavih epizoda nego i na kraćem dijelu tek-

18 Naravno, nekad će se u tekstu naći dva pluskvamperfekta u neposrednoj blizini u različitim svojim funkcijama, kao u ovom slučaju:

- Kıydan gelen muzigin sustugunu fark edememişlerdi. Gençler neredede olduklarını ve ne yaptıklarını büsbütün unumuşlardı. (328)

Ovo je prevod sljedeće rečenice:

- Nisu ni primetili kad je muzika s obale prestala. Oba mladića bila su potpuno zaboravila gde su i šta rade.(320)

Dok su u srpskohrvatskom jeziku predikati dvije rečenice iskazani različitim glagolskim vremenima, jedan perfektom, drugi pluskvamperfektom, u turskom prevodu oba su predikata u pluskvamperfektu. Pluskvamperfekt u prvoj rečenici označava prelazak na novu epizodu, praveći tako granicu između ovog, novog pripovijedanja i centralne priče koju pripovjedač privremeno napušta kod rečenice "Tu Glasičanin naglo učuta" (Glasičanin birden sustu). Pluskvamperfekt u drugoj rečenici označava anteriornost u odnosu na drugu korelativnu radnju.

19 O ovome vidjeti: E.A. GRUNINA, *O sintaksičeskom vremenu* (94).

sta, kada jedna forma pluskvamperfekta razbija sukcesivnost radnji izraženih perfektom i imperfektom.²⁰ Tako iskaz sa pluskvamperfektom postaje, zapravo, dodatna informacija. Pluskvamperfekt je stoga markiran neaktuelnošću u odnosu na glagolsko vrijeme koje mu prethodi i ono koje slijedi iza njega. Tako na primjer, u nizu radnji:

- Za njima je jahala grupa od šest oficira sa pukovnikom na čelu. Na njemu su bili svi pogledi. Podalje iza oficira nailazila je četa pešadije... (178)

kratka rečenica "Na njemu su bili svi pogledi" prekida slijed radnji koji čine prethodna i slijedeća rečenica, pa je njen predikat na turski preveden pluskvamperfektom:

- Arkalarında, başta albay olmak üzere altı subaylık bir gurup geliyordu. Şimdi bütün gözler ona çevrilmişti. Onların arkasında da /.../ bir bölük piyade göründü. (167)

Statičnost u nizu dinamičnih radnji često nosi opis unutrašnjeg stanja nekog lika. Na primjer:

- Milan je povratio gubitak. Od uzbuđenja mu *se* još više *stegao* onaj čvor u grlu. Stranac je stao da podvostručava ulog, pa potrostručava. (198)
- Kaybettiklerini kazanmağa başladı. Heyecandan boğazındaki düğüm büsbütün sıkışmıştı. Yabancı ortaya sürülen parayı iki, sonra da üç katına çıkardı. (188)

Ili drugi jedan primjer gdje je srpskohrvatski *aorist* preveden turskim pluskvamperfektom:

- Još jednu, izgovori Milan jedva čujnim šapatom a sva krv *pojuri* ka srcu. Stranac mirno okrenu kartu. (199)
- Milan, güç işitilen bir sesle: - Bir tane daha, dedi. Bütün kanı yüreğine çekilmişti. Yabancı ağır ağır kâğıdı çevirdi. (198)²¹

20 N.PETROVIĆ govori o različitim značenjskim efektima koji se stvaraju korelacijom pluskvamperfekta i perfekta u savremenom srpskohrvatskom jeziku. Na str. 48 navodi da se pluskvamperfektom može iskazati dodatna informacija koja prekida "osnovno izlaganje i prenosi nas na drugi plan".

21 Ovo je jedan od ukupno tri slučaja u romanu kada je srpskohrvatski aorist preveden na turski jezik pluskvamperfektom, uvijek iz stilskih razloga.

TURSKI PLUSKVAMPERFEKT KAO PREVODNI ELEMENT NEKIH
SRPSKOHRVATSKIH GLAGOLSKIH VREMENA

R e z i m e

U ovom se radu, upoređivanjem romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i njegovog prevoda na turski jezik (*Drina Köprüsü*), nastoji utvrditi koji se srpskohrvatski glagolski oblici prevode na turski jezik pluskvamperfektom s obzirom na to da je ovo glagolsko vrijeme u turskom jeziku veoma frekventno dok je u srpskohrvatskom potisnuto iz upotrebe.

Naše je istraživanje pokazalo da je svaki srpskohrvatski *pluskvamperfekt* preveden na turski jezik pluskvamperfektom. Međutim, ovakvi su primjeri u našem korpusu srazmjerno rijetki. Najbrojniji su pak oni primjeri u kojima je turskim pluskvamperfektom preveden srpskohrvatski *perfekt*. Ovakve primjere imamo onda kada *perfekt* u tekstu na srpskohrvatskom jeziku označava radnju koja je udaljena od momenta govora, ili onda kada označava raniju od dvije međusobno povezane prošle radnje, dakle, kada je relativno upotrijebljen.

Svi ostali primjeri pluskvamperfekta u prevodu romana *Na Drini ćuprija* proizilaze iz njegove funkcije preterita, što podrazumijeva da nekoliko formi pluskvamperfekta daju dopunsko pripovijedanje. Ova se upotreba turskog pluskvamperfekta može prepoznati u dužim opisima, ali i na kraćem dijelu teksta, kada iskaz sa predikatom u pluskvamperfektu ima funkciju dodatne informacije prekidajući sukcesivnost radnji izraženih drugim glagolskim vremenima (*perfektom* i *imperfektom*). Ovom funkcijom turskog pluskvamperfekta, kao i njegovom funkcijom markiranja prelaska na pripovijedanje i markiranja kraja jedne situacije mogu se objasniti slučajevi kada je srpskohrvatski *historijski prezent* i *aorist* preveden na turski jezik pluskvamperfektom.

TURKISH PLUPERFECT AS A TRANSLATIONAL EQUIVALENT
FOR SOME SERBO-CROATIAN PAST TENSES

S u m m a r y

The task of this paper is to establish which verb forms in Serbo-Croatian language are translated to Turkish as pluperfect, by comparing Ivo Andrić's novel *A Bridge over river Drina* (*Na Drini ćuprija*) with its translation to Turkish (*Drina köprüsü*), for the pluperfect tense is very frequent in Turkish, whereas it is pushed out of use in Serbo-Croatian.

Our research shows that each Serbo-Croatian pluperfect is translated to Turkish as a pluperfect. But, these examples are relatively rare in our corpus. The most numerous examples are those in which Serbo-Croatian *perfect* is translated by turkish *pluperfect*. These examples we have when perfect in

Serbo-Croatian expresses the earlier one between two past actions, which means when it is used relatively.

All the other examples of pluperfect in translation of the novel *A bridge over river Drina* are resulted from its preterital function, which means that several forms of pluperfect give additional narration. This use of turkish pluperfect may be recognized in long descriptions, but also in short parts of the text, when the phrase with a predicate in pluperfect tense has the function of giving additional information by breaking the succession of the actions expresses by other past tenses (perfect and imperfect). By this function of turkish pluperfect, as well as by its function to mark taking up to narration, and to mark the end of a certain situation, we can explain the cases when Serbo-Croatian *historical present* and *aorist* is translated to Turkish as pluperfect.

LITERATURA

BANGUOĞLU T.

Türkçenin Grameri, Istanbul, 1974.

DENY J.

Türk Dili Grameri (Osmanli Lehçesi). Tercüme eden: A.U. Elöve, Istanbul 1941.

DINĐIĆ S.

Udžbenik turskog jezika, Beograd 1979.

GRUNINA E.A.

K istorii semantičeskogo razvitja perfekta-miš u: Sovjetskaja tjurkologija No.1 Baku, 1976. str. 11-26.

GRUNINA E.A.

O sintaksičeskom vremenu u: Turcologica, 1986. K vos'midesjatiletiju akademika A.N.Kononova, D.M.Nasilov, Leningrad, 1986, str. 85-95.

IVIĆ M.

O značenju srpskohrvatskog pluskvamperfekta u: Zbornik za filologiju i lingvistiku XXIII/1, Novi Sad, 1980, str. 93-100.

KISSLING H.J.

Osmanisch-Türkische Grammatik, Wiesbaden, 1960.

KONONOV A.N.

Grammatika sovremennogo tureckogo literaturnogo jazyka, Moskva-Leningrad, 1956.

PETROVIĆ N.

Francuska glagolska vremena - Komparativna analiza francuskog i srpskohrvatskog pluskvamperfekta, Naučna knjiga, Beograd, 1989.

RADOVANOVIĆ M.

Značenja i funkcije pluskvamperfekta u "Romanu o Londonu" Miloša Crnjanskog u: Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XVIII/1, 1975, str. 165-179.

STANOJČIĆ Ž.

Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih oblika), Beograd, 1967.

STEVANOVIĆ M.

Savremeni srpskohrvatski jezik II, Beograd, 1969.